

**СТРУКТУРНИ СЪПОСТАВКИ МЕЖДУ ФРАЗЕОЛОГИЧНИТЕ
ВАРИАНТИ С ОПОРНА ДУМА *РИБА*
В БЪЛГАРСКИЯ И ГРЪЦКИЯ ЕЗИК**

Радостина Николова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

**STRUCTURAL COMPARISONS OF PHRASEOLOGICAL
VARIANTS USING THE HEAD WORD *FISH* IN BULGARIAN
AND GREEK**

Radostina Nikolova
Neofit Rilski South-West University

The object of study is the phraseological units using the head word *fish* in Bulgarian and Greek and a comparison is drawn as regards their forms. The models of phraseologisms are then determined and different types of phraseologisms are presented with respect to their formal structure. Variations in the shape of phraseological units are considered as a result of the variability phenomenon. The comparison of analyzed data allows conclusions to be made regarding each of the two languages independently and in parallel. Both complete and partial correspondences between phraseologisms using the same head word in Bulgarian and Greek are observed.

Key words: phraseology, comparative analysis, variability, structural comparison, Balkan languages

Фразеологизмите с опорна дума *риба* в българския и гръцкия език са подложени на анализ с оглед на тяхната външна форма с цел да бъдат направени някои изводи както за спецификата им във всеки от двата езика поотделно, така също и в съпоставителен план, като се констатира сходствата и различията в структурната им организация. Анализът на фразеологичните единици включва: а) тяхното разпределяне по типове въз основа на формата; б) определяне на структурните модели на фразеологизмите за отбелязване на наличие или отсъствие на по-често срещани сред тях; в) проследяване на проявите на вариантност.

Лингвистичният материал, върху който се правят наблюденията, е ексцерпиран от Фразеологичния речник на българския език (Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова, т. 1, 1974; т. 2, 1975); Новия фразеологичен речник на българския език (Ничева 1993); Краткия гръцко-български фразеологичен речник (Ангелиева 1994); Речника на новогръцкия език (Бабиньотис 2002); Речника на разговорния и на жаргонния език (Катос 2016); Балканския фразеологичен речник (Томай 1999).

Анализът на фразеологичния материал в *български* от гледище на структурната организация представя няколко типа фразеологизми¹: *първият тип* са с форма на *словосъчетание*. Тук включваме съчетанията от *прилагателно име и съществително име* ($A^2 + S^3$), срв. **дребна риба** – ‘незначителен, без значение човек, който не е от най-главните в някоя област’⁴; **едра риба** – ‘богат, важен, заемащ видно място в някаква област човек’. Останалите фразеологизми от словосъчетателен тип са построени симетрично, като при всички тях става дума за съчетание от повторени еднакво структурирани части: $c^5 + S + c + S$ – **ни<то> риба, ни<то> рак** – ‘нещо, лишено от характерна форма и облик, което не може да се подведе към дадена категория; нещо неопределено’; $S + Pron^6 + S + S + Pron + S$ – **кеф ти риба, кеф ти паламуд** – ‘употребява се, за да се подчертае, че някой има възможност да избира, да прави каквото му се ще, каквото поиска’; $S + pr^7 + S + S + pr + S$ – **риба от нива, щурец от море** – ‘невъзможно нещо (искам)’.

Вторият тип фразеологични единици притежават форма на *изречение*. Всички представители на тази група имат организация на просто изречение, като по-малката част от тях са от отворен тип. Това са глаголни фразеологични единици, които, употребени в речта, биват допълнени от външен за структурата им синтактичен компонент. Маркар и допълнителен спрямо формата на фразеологизма като езикова

¹ В изследването е възприета класификацията, която прилага Стефана Калдиева-Захариева в *Българска фразеология* (Калдиева-Захариева 2013) и в *Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология* (Калдиева-Захариева 2005).

² Прилагателно име.

³ Съществително име.

⁴ Посочените значения на фразеологизмите са почерпени от използваните за нуждите на изследването лексикографски източници.

⁵ Съюз.

⁶ Местоимение.

⁷ Предлог.

единица, този елемент е задължителен за структурата на изречението, в което функционира.

Фразеологичните единици с форма на просто изречение, които, употребени в речта, се допълват с подлог, са отворени по отношение на подлога. Това са фразеологизми от типа **ловя риба в мътна вода** – ‘използвам някакви неуредици, бъркотии, за да извлека лична изгода’; **пека си риба на устата** – ‘сам се поставям в лошо положение, сам се измъчвам’, срв. *аз ловя риба в мътна вода, Мария лови риба в мътна вода, Иван си пече риба на устата, ние си печем риба на устата* и т.н.

Отворен по отношение на определението е фразеологизмът **пека риба на устата на някого** – ‘измъчвам жестоко някого’.

Преобладаващата част от фразеологизмите със структура на изречение обаче са от затворен тип. Тяхната форма като езикови единици не се допълва в плана на изказа от външни за структурата им синтактични елементи, срв. **стара риба няма** – ‘употребява се, за да се изтъкне, че жените, за разлика от мъжете, и в по-напреднала възраст могат да бъдат обект на секс’; **не ще мачка риба, <че е високо закачена>** – ‘употребява се, когато някой лицемерно заявява, че не харесва и не желае нещо, което всъщност желае, но не може да го постигне или да го има’; **ще дойде маца за риба** – ‘казва се някому при отказ на някаква услуга като закана, че и нему няма да услужат, когато поиска нещо’; **ще влезе риба в серкме<то>** – ‘ще бъде уловен престъпникът, няма да избяга’; **от пол ока риба изкарали три литра хайвер** – ‘употребява се, когато някой каже голяма лъжа’, и др.

Като продуктивен при изреченските конструкции се откроява единствено моделът *глагол + съществително име + предлог + съществително име [V⁸ (pron) + S + pr + S]*, който се среща както при отворени, така и при затворени структури: **пека риба на устата на някого; пека си риба на устата; пече ми се риба на устата** – ‘в много тежко положение съм, имам големи неприятности’; **ще влезе риба в серкме<то>; ще дойде маца за риба.**

Третият тип фразеологизми имат структура на *сравнение*⁹.

Част от тях притежават първи компонент (*tertium comparationis*¹⁰), който пази своето значение, но представлява задължително съпътстващ

⁸ Глагол.

⁹ За целите на изследването е възприето схващането за фразеологичната единица в широкия смисъл на думата фразеологизъм на В. Кювлиева, представено в труда ѝ *Устойчивите сравнения в българския език* (Кювлиева-Мишайкова 1986) (по-подробно вж. също Кочева 2015: 177 – 179).

елемент, с чиято помощ сравнителната конструкция реализира семантиката си: **чувствам се като риба във вода** – ‘много добре, отлично (се чувствам)’; **чувствам се като риба на пясък** – ‘много зле (се чувствам)’; **вардя се като риба в плитка вода от щърк** – ‘много предпазливо, с голямо внимание (се вардя)’ и др.

Останалата част от фразеологизмите със структура на сравнение са с фразеологизиран *tertium comparationis*, който е загубил конкретното си значение: **засяда ми/заседне ми като рибена (рибя) кост на гърлото** – ‘създава ми големи неприятности; мъчи ме, пречи ми’; **мятам се като риба на пясък** – 1. ‘измъчван съм от силна физическа болка или от душевно страдание, непрекъснато се въртя на една или друга страна’, 2. ‘изпаднал съм в крайно тежко положение и напразно, безуспешно търся изход от него’; **запъвам се/запъна се като рибя кост на гърло** – ‘проявявам неразумна и излишна упоритост, упорито отказвам да отстъпя’, и др.

При фразеологизмите с форма на сравнение не се открояват често повтарящи се модели на структуриране.

Във връзка с анализа на фразеологичните единици откъм външната им форма е необходимо да бъде обърнато внимание и на явлението **вариантност**, което касае възможните видоизменения в материалния състав на фразеологизмите. В увода на *Фразеологичния речник на българския език* тя е определена като „широко разпространено явление, което модифицира структурната страна на формата на фразеологичните единици, без да засяга техните семантико-граматични качества“ (Ничева 1974: 27).

В зависимост от характера на видоизменението отбелязваме случаи на:

а) **Лексикална вариантност** – проявява се като прибавяне или заменяне на лексеми.

Лексикалната вариантност **прибавяне** се изразява в количествено вариране на структурата на фразеологичните единици при наличие на факултативни елементи в техния състав. Тези фразеологизми се използват в пълен или в съкратен състав, срв. **не ще мачка риба и не ще мачка риба, че е високо закачена**.

Лексикалната вариантност **заменяне** е свързана със замяната на един или повече от компонентите на фразеологизма с други лексикални елементи: **ловя риба в мътна вода и хващам риба в мътна**

---

¹⁰ С понятието *tertium comparationis* обозначаваме елемента на сравнителната конструкция, който представлява основание/признак на сравняването (Калдиева-Захариева 2013: 40).

вода; не *ще* мачка риба, <че е високо закачена> и не *яде* мачка риба, че е високо закачена; чувствам се като риба на *сухо* и чувствам се като риба на *пясък*; мятам се като риба на *сухо* и мятам се като риба на *пясък*.

б) *Морфологична вариантност* – засяга именния компонент и се изразява в употребата на формите за определеност и неопределеност: *ще влезе риба в серкме* и *ще влезе риба в серкмето*, или на умалителна форма: *тяло, телце като на риба* и *тяло, телце като на рибка* ‘много хубаво, гъвкаво, стройно (тяло)’.

в) *Синтактична (позиционна) вариантност* – проявява се при разместване на позициите на фразеологичните компоненти: **ни<то> риба, ни<то> рак** и **ни<то> рак, ни<то> риба**.

Прегледът на фразеологизмите в *гръцки* с оглед на тяхната структурна организация показва числен превес на онези от тях, които притежават структура на *изречение*. Преди всичко става дума за прости изреченски конструкции от отворен тип. В зависимост от това с какъв външен синтактичен елемент се допълва структурата на фразеологизма в речта, делим фразеологизмите на:

а) отворени по отношение на подлога, срв. **βαφτίζει το κρέας ψάρι** (кръщава месото риба) – ‘изтъква всякакви оправдания, за да постигне целта си’; **πιάνω μεγάλο ψάρι** (хващам голяма риба) – ‘удаде ми се удобен, доходоносен случай, голям късметлия съм’; **τάισε τα ψάρια** (нахрани рибите) – ‘удави се’; **λέει το βόδι ψάρι** (нарича вола риба) – ‘говори небивалици’ и др.;

б) отворени по отношение на допълнението: **ψήνω σε κάποιον το ψάρι στα χείλη** (пека на някого рибата на устните) ‘измъчвам, изтезвавам невъобразимо’.

При по-малка част от фразеологизмите наблюдаваме структура на просто изречение от затворен тип: **τα ψάρια έβγαλαν φτερά** (рибите изкараха пера) – ‘много е скъпо’; **έχει πολλά ψάρια η θάλασσα** (има много риби морето) – 1. ‘казва се с ирония, особено на жена, която не се поддава на любовните предложения, а има много други жени, които могат да дадат онова, което искаме’, 2. ‘употребява се, когато някой откаже помощ или услуга, която може да се получи и от друг, или когато се оспорва нечия изключителност’; **φάτε μάτια ψάρια και κοιλιά περίδρομο** (яжте очи риби, а коремът [да яде] болка) – ‘за нещо, което човек желае много силно, но му се наслаждава само с очите, без да може да го придобие’.

Фразеологизмите със структура на сложно изречение са от затворен тип: **ο καλόγηρος είπε το ψάρι φακή και το 'φαγε Σαρακοστή**

(калугерът нарече рибата леща и я изяде [на] Великия пост) – ‘изтъкват се всякакви оправдания, за да бъде постигната целта’; **να δούμε τι ψάρια θα πιάσουμε** (да видим какви риби ще хванем) – ‘какви резултати ще имаме, как ще тръгнат работите’.

Друга група фразеологизми притежават структура на *сравнение*, като една част от тях са с първи компонент (*tertium comparationis*), който пази своето пряко значение, срв. **βουβός σαν ψάρι** (*ням като риба*) – ‘не отваря устата си да проговори, остава напълно безмълвен’; **νοιώθω σαν ψάρι στο νερό** (*чувствам се като риба във водата*) – ‘чувствам се добре, чувствам се сигурен’ и др., а друга част са с фразеологизиран *tertium comparationis*: **τρέμει σαν ψάρι** (*треперу като риба*) – в 1 знач. – ‘голям страхливец е’; **σπαρταρώ σαν ψάρι** (*мятам се като риба*) – в 1 знач. – ‘много се страхувам’, и др.

Най-малко са фразеологизмите с форма на *словосъчетание*. Прави впечатление, че схемата на структуриране при тях е симетрична, като се наблюдава непосредствено повторение на две еднакво структурирани части, срв. **с + S + с + S – ούτε κρέας, ούτε ψάρι** (нито месо, нито риба) – ‘безинтересен човек, човек без отличителни черти’, или свързване на еднаквите елементи посредством съюз, срв. **S + pr + S + с + S + pr + S – το ψάρι στη θάλασσα και το τηγάνι στη φωτιά** (рибата в морето, а тиганът на огъня) – ‘употребява се, когато някой предприема предварителни приготовления за нещо, чието осъществяване не е сигурно’; **Pron + S + с + Pron + S – άλλο ψάρια κι άλλο μακαρόνια** (друго риби и друго макарони) – ‘използва се с ирония, когато някой сравнява две напълно различни неща или за подчертаване на големия контраст между две неща или ситуации’.

Явлението *вариантност* се проявява в следните свои разновидности:

а) *лексикална вариантност* – наблюдаваме *заменяне*: **σαν το ψάρι στην άμμο** (като рибата *на пясъка*), **σαν το ψάρι στην ακτή** (като рибата *на брега*) и **σαν το ψάρι δίχως νερό** (като рибата *без вода*) – ‘много зле (се чувствам)’; **σπαρτάρει σαν το ψάρι στο τηγάνι** (*мята се като рибата в тигана*) и **ρίχνεται σαν το ψάρι στο τηγάνι** (*хвърля се като рибата в тигана*) – ‘предпазливо, със страх’, или *прибавяне*: **τι ψάρια θα πιάσουμε** (какви риби ще хванем) и **να δούμε τι ψάρια θα πιάσουμε** (да видим какви риби ще хванем);

б) *морфологична вариантност* – намира изява при употребата на формите за изразяване на определеност и неопределеност, срв. **γλιστράει σαν ψάρι** (плъзга се като *риба*) и **γλιστράει σαν το ψάρι** (плъзга се като *рибата*) – ‘умело избягва различни опасности и неп-

приятни ситуации’; **σπαρταρώ σαν ψάρι** (мятам се като *риба*) и **σπαρταρώ σαν το ψάρι** (мятам се като *рибата*) – 1. ‘много се страхувам’, 2. ‘чувствам много силна болка, гърча се, много ме измъчва болката’, 3. ‘целият се гърча от удоволствие’; **τρέμει σαν ψάρι** (трепери като *риба*) и **τρέμει σαν το ψάρι** (трепери като *рибата*) – 1. ‘голям страхливец е’, 2. ‘мръзне’;

в) *синтактична (позиционна) вариантност*, срв. **το ψάρι στη θάλασσα και το τηγάνι στη φωτιά** (рибата в морето, а тиганът на огъня) и **το τηγάνι στη φωτιά, το ψάρι στη θάλασσα** (тиганът на огъня, рибата в морето).

Съпоставката на структурната организация на фразеологичните единици в двата езика показва, че са налице фразеологизми с *еднаква* външна форма в българския и гръцкия, срв. **едра риба и μεγάλο ψάρι** (голяма риба); **като риба и σαν ψάρι** (като риба); **като риба във вода и σαν ψάρι στο νερό** (като риба във водата); **като риба на пясък и σαν το ψάρι στην άμμο** (като рибата на пясъка); **ловя риба в мътна вода и ψαρεύει σε θολά νερά** (лови [риба] в мътни води); **пека риба на устата и ψήνω το ψάρι στα χείλη** (пека рибата на устните), както и фразеологизми със *сходна* външна форма, срв. **рибата още в морето, а тя тигана слага; рибата още в морето, той турил тигана на огъня, за да я пържи и το ψάρι στη θάλασσα και το τηγάνι στη φωτιά** (рибата в морето, а тиганът на огъня); **τα ψάρια στο γυαλό κι'εμείς τα τηγανίζουμε** (рибите в морето, а ние ги пържим); като риба на сухо **и σαν το ψάρι στη στεριά** (като рибата на сушата); **мятам се като риба на сухо и σπαρταρώ σαν ψάρι** (мятам се като риба); **ни<то> рак, ни<то> риба и ούτε κρέας, ούτε ψάρι** (нито месо, нито риба); **налапам въдицата и τσίμπησε το μελανούρι** (налапа [въдицата] меланурито); **τσίμπησε το ψάρι** (налапа [въдицата] рибата).

И в двата езика най-често срещана при фразеологизмите е структурата на изречение, като в българския всички изреченски структури са прости, а в гръцкия наблюдаваме, макар и като изключения, малко на брой сложни изреченски структури от затворен тип. Трябва да бъде отбелязано, че е налице обърнато съотношение между простите изреченски структури – съответно от отворен и затворен тип, във всеки от двата езика. Докато в българския числово превъзходство има затвореният тип, в гръцкия простите изреченски структури от отворен тип доминират значително.

И в българския, и в гръцкия на второ място по брой са фразеологизмите със структура на сравнение, като и в двата езика наблюдава-

ме фразеологизми с *tertium comparationis*, който пази своето пряко значение, както и такива с фразеологизиран *tertium comparationis*.

Словосъчетателните структури представляват най-малката група фразеологизми в двата езика поотделно. Необходимо е да посочим, че в българския преобладават симетричните схеми на структуриране, а в гръцкия симетрични са всички словосъчетателни структури.

Явлението вариантност се проявява еднакво богато в своите три разновидности – лексикална, морфологична и синтактична (позиционна), както в българския, така и в гръцкия.

Броят на ексцерпираните фразеологизми в българския и гръцкия е изключително близък, което е донякъде изненадващо на фона на превъзходството на Гърция по отношение на дължината на бреговата ѝ ивица и съответно далеч по-големите ѝ традиции в областта на риболова.

Съпоставителното изследване на българската и гръцката фразеология показва доста сходства по отношение на структурната организация на лексикалния състав. Нещо повече, установяват се и немалко пълни съответствия на фразеологизмите от разглеждания тип в двата езика. Логично обяснение на това явление може да се търси във факта, че става дума за два езика, които, макар и принадлежащи на различни групи на индоевропейското езиково семейство, се намират в многовековен езиков контакт.

ЛИТЕРАТУРА

Калдиева-Захариева 2005: Калдиева-Захариева, Ст. *Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология*. [Kaldieva-Zaharieva, St. Problemi na sapostavitelnoto izsledvane na balgarskata i rumanskata frazeologiya.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2005.

Калдиева-Захариева 2013: Калдиева-Захариева, Ст. *Българска лексикология и фразеология*. [Kaldieva-Zaharieva, St. Balgarska leksikologiya i frazeologiya.] Т. 2. София: АИ: „Проф. М. Дринов“, 2013.

Кочева 2015: Кочева, А. *Контрастносемантични устойчиви сравнения с анималистичен лексикален елемент в български и словенски език*. [Kocheva, A. Kontrastnosemantichni ustoychivi sravneniya s animalistichen leksikalen element v balgarski i slovenski ezik.] // *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2015, 177 – 183.

Кювлиева-Мишайкова 1986: Кювлиева-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в български език*. [Kyuvlieva-Mishaykova, V. Ustoychivite sravneniya v balgarski ezik.] София: Изд. на БАН, 1986.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ

Ангелиева, Петрова 1994: Ангелиева, Ф., Петрова, С. *Кратък гръцко-български фразеологичен речник*. [Angelieva, F., Petrova, S. Kratak gratsko-balgarski frazeologichen rechnik.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.

Бабиньотис 2002: Μπαμπινιώτης, Γ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. [Babiniotis, G. Leksiko tis neas elinikis glosas.] Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2002.

Катос 2016: Κάτος, Γ. *Λεξικό της λαϊκής και της περιθωριακής γλώσσας*. [Katos, G. Leksiko tis laikis ke tis peritoriakis glosas.] <<http://georgakas.lit.auth.gr/dictionaries/index.php/anazitisi/g-katou>> (13.04.2019)

Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1974: Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр. *Фразеологичен речник на българския език*. [Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., Cholakova, Kr. Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik.] Т. 1. София: Изд. на БАН, 1974.

Ничева 1993: Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. [Nicheva, K. Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.

Томай 1999: Thomai, J. *Fjalor Frazeologik Ballkanik*. [Tomai, J. Fiaior frazeologik balkanik.] Tiranë: Dituria, 1999.